

Capitolul II.1.

Originea și continuitatea poporului român

II.1.1. Strămoșii noștri : romani sau romani și daci ? Raportul elementelor constitutive ale poporului român

Unul dintre mitemele fundamentale ale identității naționale este cel al originii. Făcând parte din categoria miturilor fondatoare¹, acesta pune problema legitimităților unei comunități în timp și în spațiu. Din cine ne tragem, la cine ne raportăm ascendența și, implicit, prin această ascendență, care sunt raporturile națiunii române cu alte comunități europene ?

De asemenea, nu trebuie să oitem faptul că pentru spațiul românesc, mitemul originii îndeplinește o funcție dublă. Pe de o parte stabilește ascendența și de aici un întreg set de valori moral-patriotice ce urmează a fi educate și, pe de altă parte, fundamentează la nivelul memoriei colective conștiința unității poporului român. Afirmarea unei origini comune pentru locuitorii unor state separate devine punctul de pornire pentru educarea unei identități comune. Cum coboară aceste informații la nivelul cărții școlare ? Pornind de la bivalența funcțională a mitului originii, cum au reflectat manualele școlare această problemă, înainte și după unirea din 1859 ?

Manuale de citire și prime cunoștințe

Manualele de citire și prime cunoștințe realizează primele contacte ale copilului cu o serie de informații istorice, pe care ulterior studiul acesteia le va adânci și eventual le va sistematiza. Problema originii poporului român apare în cărțile de citire fie în mod direct în fragmente dedicate istoriei românilor, fie în explicații la descrierile geografice. Din setul pe care l-am analizat, referiri directe la problema originii românilor cuprind manualele lui Gheorghe Săulescu, Grigore Pleșoianu, Dimitrie Jianu, traducerea lui G. Melidon din *Prietenul tinerimii*, Ion Heliade-Rădulescu, și mai ales manualele din deceniul al 8-lea, care conțin texte specifice de istorie. Vom reveni.

Astfel, încă din prima ediție a manualului său de prime cunoștințe, Gheorghe Săulescu include un fragment intitulat *Spița noastră a Românilor*, păstrat în toate edițiile ulterioare. Manualul său povestește elevilor că după înfrângerea dacilor, Traian a adus „din toată Italia o mare colonie romană de bărbați și mueri cu copii, familii de toată starea precum : nobili, măestri, plugari, neguțitori și-i așezară în țara Dacilor, numită de pe atunci Dacia... Din aceste colonii romanești trăgându-se noii locuitori de astăzi ai acestei țări, ne numim pentru aceia români, și strănepoți ai romanilor, și limba sau graiul nostru

1. A se vedea, pentru discuțiile la nivel istoriografic : Lucian Boia, *Elemente de mitologie românească (secolele XIX-XX)*, *Mituri istorice românești*, sub direcția lui Lucian Boia, București, 1995, pp. 7-30 ; *idem*, *Istorie și mit...*, pp. 83-144.

național seamănă cu vorba acelor vechi Romani, a cării a mumă este limba latinească, iar surorii îi sunt: Italieneasca, Franceza, Spaniola și Portughesa”². Aceleași idei le transpune la sfârșitul manualului său sub forma unor *sentențuri morale* cu caracter moral și patriotic³. El stabilește astfel două elementele-cheie ale mitului: latinitatea curată și apartenența românilor la Europa latină. În aceeași perioadă, dar în Țara Românească, Grigore Pleșoianu, exprimă lucrurile cu și mai multă claritate. „Mai înainte de o sută cinci ani după Hristos, noi Rumânii nu locuiam aici, Patria noastră era Italia, și orașul nostru Roma, de la care au rămas numele de Rumâni, au Romani.” Dacii există, dar sunt un element complet fără importanță în nașterea poporului român⁴. În spațiul aceleiași latinități pure rămâne și Dimitrie Jianu atunci când explică semnificația numelui de *român*. „Noi ne numim Rumâni de la numele Roman⁵, pentru că Romanii sunt strămoșii noștri, carii viind asupra Dacilor, supt comanda împăratului Traian și zidind pod peste Dunăre⁶ a supus aceste locuri, adică Țara Românească, Transilvania, Bucovina și Basarabia, carea atunci erau împreunate și să numea Dacia⁷. Dacii biruindu-se și pribegind de frica Romanilor, au rămas locurile acestea fără locuitori. Traian după biruință, văzând locurile deșertate de Daci, au adus lăcuiitori Romani din Italia, la ani de la Hristos 106 și după ce i-au așezat, Dacia a luat numele de Colonie a lui Traian.”⁸ Deja, Dimitrie Jianu extinde aria de recrutare a coloniștilor, căci numai cu trei ani înainte, Grigore Pleșoianu îi localiza numai la Roma⁹. Ceva mai târziu, o altă generație învață din manualul de lectură al lui Ion Heliade-Rădulescu că „Traian, imperatorul Romei, a bătut

2. Săulescu, *Abecedar*, 1832, pp. 35, 36.

3. „Romanii avii noștri ai lumei vîngători/ Pre varvari subgiugându-i stătu cultivatori/ Fiind lor deodată și Domni și-nvățetori/ Literaturie fură tot ei propășitori./ Ai lor scoleri clienți-s ale Europei toate/ De astăzi culte nații selbatice atunci gloate./ După Hristos la o sută și șese ani Traian/ Al Romei împăratul pe al Daciei tiran,/ Pre Decebal bătându-l, pre varvari daci strârpitau/ Ce rele multe Romei, Romanilor făcutau,/ Domnind în țeara noastră numită atunci Dacia,/ Moldova, Muntenească, Ardealul, Orăzia,/ Stărpîră-i și adusă din toată Italia/ Familie Romane ș-aicea-n Romania/, Colonii așazărei lor dându-le pământul/ Al țerei cucerite cu tot așezământul/ Imperiei Romane, cu dreptul cetățean/ [...] Al lor caracter limbă ca niște strănepoți/ Și numele purtăm-l Români astăzi toți” (Săulescu, *Întăile cunoștințe*, 1842, p. 114).

4. Dacia „era alcătuită din oameni foarte varvari și sălbăticoși ce se zicea Daci. Craiul acestora, anume Decebal, fiind de aceeași natură cu supușii săi, mai totdeauna băntuia vecinatele Nații ce se stăpânea de Romani. Și fiindcă Romanii era poruncitori tuturor neamurilor pre Pământ, nu suferea ca să iasă vreunul de sub mîna lor, au măcar să îi supere... Romanii uciseră, strânseră și goniră cu mare urgie pe tot omul acestui neam varvar. Vedeți, frații mei, că Dacia acum nu mai avea locuitori... Traian ridică o mulțime de case cu familii întregi de la Roma și le făcu să vie a se așeza cu locuința pe ele” (Pleșoianu, *Cele dintăi cunoștințe*, 1833, pp. 82-83).

5. Aceeași precizare o regăsim și mai târziu în *Învățătorul copiilor*, 1875, p. 61.

6. Podul lui Apolodor pare a fi pentru autorii de manuale dovada „vie” a latinității noastre. El este amintit cu sînguință aproape de toți cei care prezintă istoria veche a Românilor și așa cum vom vedea este prezent și în manualele de geografie ca unul dintre cele mai însemnate monumente istorice.

7. Vom reveni într-o prezentare separată asupra modului de exprimare a ideii unității tuturor românilor prin expunerea părților componente ale Daciei și asupra simbolului Daciei ca matrice spirituală și geografică a românilor.

8. Jianu, *Mentor sau Abecedar*, 1836, pp. 88-89.

9. Pleșoianu, *Cele dintăi cunoștințe*, 1833, p. 83.

pe Daci și a adus pe Romani să locuiască în locurile acestea de la care se trag toți Români¹⁰. Ideea o păstrează și Melidon în traducerea sa la *Prietenul tinereții*¹¹ și o regăsim, câțiva ani mai târziu, și în *Învățătorul copiilor*¹². O nuanțare a ideii latinității pure aduc manualele de citire din deceniul 8. „Românii se trag din Romanii cei vechi, cari au venit cu împăratul Traian de la Roma, au cucerit aceste țări prin care locuiau Dacii și apoi au adus o mulțime de colonii. Aceste colonii s-au așezat prin aceste locuri, s-au amestecat cu dacii și au format poporul românesc, care astăzi vorbește limba românească și prin obiceiurile și legile sale se deosebește de alte popoare.”¹³ Dar, dincolo de această acceptare a autohtonilor, manualele de citire ale deceniului al 8-lea contribuie, în primul rând, la întărirea poziției elementului latin ca element fondator. În aceste manuale istoria începe cu Romulus și Remus și abia apoi continuă o serie de lecții dedicate dacilor și Daciei și cuceririi romane¹⁴. De asemenea, cărțile de citire încep să fie populate de o serie de personaje din lumea romană, care chiar dacă sunt purtătoare ale unor valori comportamentale generale, aduc cu ele universul originilor românilor¹⁵. Lumea romană își găsește reprezentarea într-un manual pentru clasa I și în numele proprii utilizate pentru învățarea literelor mari, unde o bună parte din cele alese ca exemple se referă direct la istoria Romei¹⁶.

Elementul latin ca factor fondator se regăsește în descrierile geografice ale Țării Românești și Moldovei cuprinse în manualele de prime cunoștințe, care abundă în referiri la vestigiile romane: podul lui Apolodor¹⁷, drumul lui Traian¹⁸, ruinele cetății

-
10. Heliade-Rădulescu, *Lectura*, 1861, p. 36.
 11. După ce l-a învins pe Decebal, Traian „au pustiit țara pe care apoi au umplut-o cu locuitori Romani aduși din Italia. Din acești locuitori ne tragem și noi Români până astăzi” (*Prietenul tinereții*, 1856, p. 304).
 12. „Din acei locuitori romani așezați în Dacia de Traian, ni tragem noi Români de astăzi. Noi avem datoria dar a apăra cu viața noastră locurile aceste rămase de la străbunii noștri” (*Învățătorul copiilor*, 1875, p. 77).
 13. *Carte de citire*, p. II, cl. III, 1875, p. 158.
 14. În *Învățătorul copiilor* (1871) sub titlul *Originea românilor*, șirul textelor de istorie începe cu o lecție despre Romulus și Remus, pentru a continua apoi cu alte 4 lecții dedicate regelui Tullius, lui Marcus Regulus, Octavian Augustus și Domițian; în ediția din anul 1875 a aceluiași manual, materia este simplificată, rămânând însă o serie de lecții dedicate lui Romulus și Remus: *Nașterea lui Romulus și Remus* (pp. 54-56); *Moartea lui Amuliu* (pp. 57-59); *Moartea lui Rem și zidirea Romei* (pp. 60-61); *Moartea lui Romul* (pp. 63-65); În *Carte de citire*, p. II, cl. III, 1875, după lecția dedicată Italiei urmează *Romulus și Remus și întemeierea cetății Roma* (pp. 196-199).
 15. Horațiu Cocles, Mucius Scaevola (*Învățătorul copiilor*, 1875, pp. 66-68).
 16. Dioclețian, Lucreția, Neron, Ovidiu, Roman, Sulpiciu, Titu, Ulpiu, Valeria, Zenobia, restul fiind variate: Ancu, București, Constantin, Elena, Filip, Gregoriu, Hârlău, Iancu Jianu, Marcu, Petru (Creangă, *Metodă*, 1872, p. 40).
 17. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 54; Dimitrie Jianu, *Mentor sau abecedar*, 1836, p. 91, nota 1; *Prietenul tinereții*, 1846, p. 286; Heliade-Rădulescu, *Lectura*, 1861, p. 37; *Carte de citire*, p. II, cl. III, 1875, p. 160; *Învățătorul copiilor*, 1875, p. 76.
 18. „Un drum mare, ce au un canal ce poartă numirea de Troian și este drumul lui Traian ce ne-au rămas vecinic monument de la părintele Românilor” [drumul străbate Țara Românească, Moldova și Basarabia] (*Prietenul tinereții*, 1846, p. 286); „un șant mare care începea de la Turnul Severinului și mergea prin Basarabia până la Tighina, încă s-a numit *Troian* sau *Valul lui Troian*” (*Învățătorul copiilor*, 1875, p. 77).

Severin zidită de Alexandru Sever¹⁹, cetatea Antina²⁰, podul lui Traian de la Celei²¹ sau la denumiri care pentru autorii secolului al XIX-lea amintesc de ascendența latină: Romanaji²², Caracal, legat de numele lui Caracala²³, Râmnic²⁴, Iași ca fost Municipium Iassiorum²⁵. Grigore Pleșoianu consideră că dintre împărații romani, poporul își mai amintește pe Aurelian, pomenit în colinde sub forma Leroi Doamne²⁶.

A beneficia de moștenirea lumii romane însemna a aparține de drept la un spațiu cultural civilizator. „Pentru că Romanii domnind preste sălbaticile ginte ale Europei, le-au împărtășitu limba, scrisoarea, literatura, legile și științele Romane, prefăcându-i din selbatici în oameni cultiviți și politiciți...”²⁷

Unii autori, chiar dacă nu zăbovesc în mod special asupra problemei originii poporului român, tot fac referire la ea într-un fel sau altul. Astfel, Theodor Codrescu și Dimitrie Gusti, în ediția din 1867 a manualului lor de lectură, amintesc, în trecere, pe *strămoșii romani* atunci când explică sărbătoarea Rusaliilor²⁸. Genetic, strămoșii sunt romanii. Ca într-un refren nesfârșit, de câte ori este vorba despre aceștia, Grigore Pleșoianu repetă „*strămoșii noștri*”. Era indispensabil ca viitorul român să rețină acest lucru. Și nu numai să rețină, dar prin interiorizare conștientă să devină mândru de ascendența sa. „Din acești locuitori ne tragem noi Români de astăzi, prin urmare, noi Români ca strănepoți ai Romanilor, ne putem fâli că suntem de o origine așa vechiă, că suntem urmași ai celui mai tare, mai renumitu și mai gloriosu popor, ai poporului roman. Aceasta trebuie să ne servească totdeauna de îndemn către ori ce e frumos, nobil și măreț.”²⁹

Față de daci și Dacia, autorii cărților de citire manifestă un interes moderat în prima perioadă, pentru ca atenția acordată să crească în deceniile 7 și 8. G. Săulescu introduce termenul de *daco-români*, dar cu sens teritorial: „noi Români, lăcuitori în Dacia, pentru care ni numesc și Daco-români”³⁰. În prezentarea sa, statul Moldova și-a primit numele de la cetatea dacică Molidava, moment în care Săulescu simte nevoia să exemplifice și cu alte nume de cetăți dacice³¹. În condițiile în care cercetările istorice îmbogățesc

19. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 54; *Prietenul tinereții*, 1846, p. 286.

20. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 56; *Prietenul tinereții*, 1846, p. 287;

21. *Prietenul tinereții*, 1846, p. 287.

22. „De la strămoșii noștri, adică Neamul Românesc” (Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 55); „Numit de la Romana nație... aici s-au așezat coloniștii romani descălecând în părțile acestea” (*Prietenul tinereții*, 1846, p. 287); Heliade-Rădulescu, *Lectura*, 1861, p. 37.

23. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 56; *Prietenul tinereții*, 1846, p. 287; Heliade-Rădulescu, *Lectura*, 1861, p. 37;

24. Heliade-Rădulescu, *Lectura*, 1861, p. 37.

25. Săulescu, *Abecedar*, 1832, p. 35 și ed. următoare; Scriban, *Întâiele cunoștințe*, 1836, p. 151.

26. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 84.

27. Săulescu, *Abecedar*, 1832, p. 36. Vezi și *supra* nota 9.

28. Descriind sărbătorile religioase, autorii amintesc faptul că țărani „Duminica Mare sau a cinzecimei, numită grecește penticoste o numesc rosaliile, de la rosa, adică trandafir, care atuncea înflorindu, serba ziua lui stremoșii Romani”. De asemenea, autorii pomenesc faptul că sătenii numesc sărbătorile Sân-George, Sân-Petru cu o prescurtate de la *sântul*, care provine din latinul *sanctus* și amintește de italianul *santa* (Codrescu, Gusti, *Abecedar*, 1867, p. 34). Fragmentul de text este identic cu cel din manualul de prime cunoștințe al lui Săulescu (1842, p. 69).

29. Ionescu, *Carte de citire*, cl. III, 1877, p. 81.

30. Săulescu, *Abecedar*, 1842, p. 52.

31. Printre ele Singidava (pe Mureș), Petrodava (pe Bistrița).

cunoștințele despre lumea dacică, aceasta începe să obțină un spațiu și mai ales o identitate proprie în manualele de citire. Astfel apar lecții special dedicate istoriei acestui „popor viteaz și iubitor de războaie”³². Dar să nu ne lăsăm înșelați, ei rămân în general un element exterior formării poporului român.

În ceea ce privește alfabetul folosit, în perioada în care preponderente erau caracterele chirilice, abecedarele cuprindeau și alfabetul roman, sau *literele strămoșești*, cum mai erau numite³³. Ulterior, o dată cu adoptarea alfabetului latin, cărțile de citire vor conține și o serie de texte și fragmente dedicate studiului caracterelor chirilice.

Manuale de istorie

Unul dintre aspectele pe care trebuie să le avem în vedere când discutăm problema originii poporului român în manualul școlar de istorie este aceea a momentului din care începe prezentarea istoriei românilor. Ce evenimente istorice sunt alese ca moment de început? Pentru ce optează autorii? Care este raportul între teritorialitate – ca spațiu al României – și filiație – ca spațiu al ascendenței?

Pentru început vom încerca să urmărim care este nivelul de reflectare a acestor aspecte în manualele școlare înainte de 1859?

Descălecând din Transilvania, Aaron Florian a adus cu el toate cunoștințele, sentimentele și durerile istoricilor români din Ardeal. În lucrarea dedicată *Prințipatului Țării Românești*, istoria veche începe cu „descălecarea coloniilor romane în Dacia sub Traian împăratul Romei, și de la începutul rumânilor de la acele colonii romane”. Aaron se justifică prin faptul că „știrile atingătoare de descălecarea locuitorilor într-acest loc, de numele lor, de formarea stăpânirii și de cursul întâmplărilor ei, se pierd întru întunecul bătrânei vechimi și al varvariei... sau sunt foarte puțin însemnătoare până mai târziu; razele luminei istorice încep a se întinde asupra acestui loc mai cu seamă de la apropierea romanilor de dânsul...”³⁴. Dacia este „un loc necultivat și plin de sălbăticiune” locuit de „o nație barbară ca lăcuiorii ei”, deci nu are cum să prezinte multă importanță pentru românii care sunt „strănepoți ai Romanilor, de la care moștenesc întipăriri neșterse, aduși fiind în locurile acestea la anul 105 după Hristos, rămaseră aici neclintii în vreme de 1730 de ani până în ziua de azi”³⁵. Câțiva ani mai târziu, în manualul de istorie, el realizează o schimbare majoră, sub influența cercetărilor lui Kogălniceanu, așa cum consideră Vasile Cristian³⁶. În acest context, manualul începe cu istoria *de la cele dintâi vremi cunoscute*, iar 10 pagini ale lucrării sunt dedicate Daciei vechi (locuitori, caracter, religie, limbă, starea civilizației și câțiva regi³⁷), schimbând ușor tonalitatea și îndulcind imaginea. Dar, are grijă să sublinieze foarte clar distanțarea: „înainte de a se statornici Români cu lăcuința în țările unde se află și astăzi, adică în Dacia, țara aceasta întinsă a avut alți locuitori”³⁸.

32. *Învățătorul copiilor*, 1875, p. 68. Manualul cuprinde o serie de texte referitoare la istoria Daciei: *Dacii și țara lor* (pp. 68-70); *Războaiele dacilor cu persii* (pp. 71-72); *Decebal* (pp. 73-73).

33. Pop-Bănățeanul, *Abecedar*, 1839, p. 45.

34. Aaron, *Idee repede*, I, 1835, p. 2.

35. *Ibidem*, p. VIII.

36. V. Cristian, *Istoriografia pașoptistă...*, p. 80.

37. Sirmu sau Sarmiz, Dromihet, Orole, Coti, Boerebista, Cotizo, Diurpaneu, Decebal.

38. Aaron, *Manual*, 1839, p. 1.

O altă atitudine manifestă Iancu Albineț. Pentru el, istoria veche a Principatului Moldovei începe cu „Dacia și locuitorii ei”. El se interesează de istoria îndepărtată a Daciei, oprindu-se asupra expediției lui Darius, a contactelor locuitorilor cu Alexandru cel Mare, episodul cu Dromichete și Lisimah, este amintit *Boerebist*. Pentru el, dacii erau „o națiune foarte puternică, iubitoare de războiu și neatârnată, încât mai cu bucurie primeau moartea decât să poarte jugul unei domnii străine. Din frageda lor vârstă se creșteau spre a fi odinioară bravi apărători patriei, și pentru aceasta traiul lor îndeobște era foarte simplu și învârtoșat prin multe ostenele... Din aceasta se vedează că Dacii nu era un popor sălbatic și totodată se deosebeau de Traci, carii erau un popor cu totul varvar”³⁹. Deși sunt personaje mult mai prezente decât la Aaron Florian, dacii rămân un element pasiv în originea românilor. „...Cea mai mare parte din Daci s-a stârplit, o parte s-au deșterat la Rocsolani, alta s-au ascuns prin munți și păduri pe unde s-au stins în urmă și existența lor.”⁴⁰ Chiar și legătura să-i spunem patrimonială pe care autorul o stabilește între români și daci „pe a căroră pământ l-am moștenit noi”⁴¹, rămâne la nivelul unei legături exterioare și nu organică. Poporul român este descendentul locuitorilor aduși din Roma și din toată Italia. „Acesta este începutul nostru al Daco-românilor și al patriei noastre de astăzi. Din acești coloniști se trage ginta Românilor, carii de atunci și până în ziua de astăzi au rămas neclintită pe locurile Daciei.”⁴²

Remarcăm că în această primă jumătate a secolului, elevii, atât cei munteni cât și cei moldoveni, învățau că strămoșii sunt aceiași, adică romanii, iar spațiul geografic al romanizării cuprindea conform lui Aaron Florian: „Dacia Ripensă care... era Banatul și partea din Ungaria până în Tisa; Dacia Mediterană sau de mijloc /care/ era Transilvania; Dacia Alpestră sau Munteană /care/ era Țara Românească cu Moldova, Bucovina și Basarabia de astăzi”⁴³.

O nouă dimensiune a latinității introduce Laurian, prin folosirea în primele sale manuale a unei cronologii ce începe o dată cu fundarea Romei. Linia sa va fi urmată în anii următori, astfel că nu este lipsit de interes faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea o parte din manualele de istoria românilor, încep cu prescurtări din istoria Romei, așezate în general sub titlul generic de *originea numelui de român*, acestora urmându-le lecții referitoare la istoria populațiilor de pe teritoriul Daciei⁴⁴. Care era motivația?

39. Albineț, *Manual*, pp. 2-3.

40. Albineț, *Manual*, p. 7.

41. *Ibidem*, p. V.

42. *Ibidem*, p. VII și pp. 8-9. Pentru Aaron Florian, românii sunt descendenții coloniștilor aduși cu precădere din Italia, apoi nuanțează în manual „din mai multe părți ale împărăției romane” (p. 16).

43. Aaron, *Manual*, 1839, p. 16.

44. Primele biografii din manualul lui V.A. Urechia (1859) sunt cele ale lui Romulus și Remus, continuând cu Traian; ediția din anul 1862 începe cu o lecție despre romani și istoria Romei (pp. 3-6); Moșescu, *Primele cunoștințe*, 1873 (pp. 1-8: scurtă istorie a statului roman începând cu *nașterea și creșterea lui Romulus și Remus*; pp. 9-12: *Dacia și dacii*; apoi continuă cu o lecție despre *romanii și dacii*, p. 12); Drăgoșiescu, *Extractu din istoria*, 1874 (pp. 9-11: o serie de noțiuni de istoria romanilor, începând cu istoria lui Romulus și Remus; apoi continuă cu două pagini de noțiuni despre istoria dacilor, pp. 11-13); Melidon, *Istoria*, 1876; Cristescu, *Manual de istoria*, 1877 (capitolul *Dacia Traiană* începe cu o lecție referitoare la statul roman, pp. 13-18); Handoca, *Prescurtare din istoria*, 1877, pp. 1-6; Hrisoscoleu, *Elemente de istoria*, 1875 (*Istoria Romei*, pp. 3-6); Ropala, *Elemente de istoria*, 1878, pentru istoria Romei alocă doar o jumătate de pagină (p. 5), iar Romulus este doar amintit în câteva rânduri (p. 6); Scurtescu, *Prescurtare din istoria*, 1878.

„Cea mai mare parte din elevii școalelor primarii... rămân la prăvălia sau meseria părinților lor, numai cu aceste cunoștințe. Prin urmare, credem a nu fi de prisos să li se dea acestora o mică idee despre istoria străbunilor noștri Romani.”⁴⁵ Elevii care studiau manualul lui A.I.T. Puiu începeau studiul istoriei românilor cu anul 106, autorul considerând „că d-atunci începe adevărata noastră istorie”⁴⁶. Dar care și în aceste condiții, nu poate să nu pomenească în note pe „energicul și bravulu Marcu Ulpiu Trajan și curagiosul rege Decebal”⁴⁷. Situația se va stabili oarecum o dată cu manualul lui A.D. Xenopol care nu se mai ocupă de istoria statului roman, manualul său începând cu istoria Daciei. Și încet, vom observa în timp o reducere a spațiului alocat acesteia, în favoarea creșterii importanței istoriei vechilor populații de pe teritoriul României. Problema nu constă numai în stabilirea ascendenței într-o zonă sau în alta, ci mai ales cea a proporției celor două elemente – roman și dac – în constituirea poporului român. Originea latină oferea – așa cum am mai spus – aura și măreția unei glorii etern recunoscută în spațiul european și pe care o parte a societății românești moderne o resimțea ca pierdută. „La începutul imperiului, romanii formau puterea cea mai mare din Univers”, nu ezită să afirme un autor⁴⁸. De aceea, în prezentarea biografiei lui Traian, autorii de manuale nu pierd ocazia să repete faptul că acesta a fost „marele imperator al strămoșilor noștri... și întemeietorul poporului nostru. El nu a fost numai imperatorul străbunilor noștri, dară încă și înzestratorul lor cu aceste mănoase și frumoase țărini, cari le arăm și le secerăm noi până astăzi. Dară nu numai pe Daci i-a bătut Imperatorul nostru, ci și pe Armeni, pre Jidovi și pre o mulțime mare de alte popoare, care cutezaseră a se rescula în contra strămoșilor noștri, care era stăpânii lor”⁴⁹. Accentuarea originii glorioase romane⁵⁰ era destinată a declanșa sentimente de mândrie națională, ducând până la jertfa pentru patrie. Afirmarea cu prioritate a descendenței romane este utilizată pentru a sublinia calitățile speciale ale poporului român, căci așa cum afirmă George Melidon „*Romanii, strămoșii noștri, au fost neamul cel mai mare și mai ales din toată lumea*, și prin urmare, noi Românii de astăzi putem să ne socotim cu dreaptă mândrie că suntem națiunea cea mai de neam de cât ori care alta, numai întrucât vom ști să avem și noi aceleași virtuți și aceleași fapte ca ale strămoșilor noștri”⁵¹, caracteristici pe care după 1877 manualele le scot tot mai mult în evidență. „Românii dovediră în această luptă /1877-1878/ ca și mai înainte că în vinele lor curge sânge roman și că ei și astăzi

45. M.C. Florențiu, *Noțiuni*, 1872, p. 3. Autorul oferă tinerilor săi cititori o prescurtare de istoria statului roman de la fundarea Romei până în anul 476, asortată cu diverse amănunte și comentarii. În edițiile din anii 1869-1877, între 8 și 12,5% din economia manualului este dedicată, așa cum spune și titlul, „Italia și Romei”, dar din anul 1879, în condițiile creșterii ponderii istoriei contemporane, informațiile de istorie romană sunt reduse, pentru ca o dată cu ediția a XIV-a din anul 1882, sub noul titlu *Originea Românilor*, istoriei Romei să-i fie alocată doar o noțită de 3/4 de pagină.

46. Puiu, *Prescurtare din istoria*, 1876, p. II.

47. *Ibidem*, p. 7.

48. Handoca, *Prescurtare din istoria*, 1877, p. 6.

49. Urechia, *Istoria Românilor*, 1873, pp. 12, 14-15.

50. „Românii ce locuiesc Domniatele Muntenia și Moldove, precum și cei de pe teritoriul cuprinsu între Tisa, Dunăre, Marea Neagră și Nistru sunt de origine Latină, adică din vița glorioșului popor Romanu” (A.I.T. Puiu, *Prescurtare din istoria*, 1876, p. 5).

51. Melidon, *Istoria*, 1876, p. 12.

moștenesc virtuțile și curajul lor.”⁵² Ascendența latină așază pe români alături de celelalte popoare latine din Europa. „Va să zică Italianii, Francezii, Spaniolii și Portughezii nu sunt Nemți, cum îi cheamă Românii cei care nu știu carte?” sună întrebarea în manualul lui V.A. Urechia, iar răspunsul așteptat și adecvat era: „Da cum să fie Nemți? Toți aceștia sunt Romani, adică de același sânge cu noi, căci toți se trag ca și noi de la Împărații străbunilor noștri ai Romanilor. Numai Nemții, Muscalii, Grecii, Bulgarii, Sârbii, Ungurii și Turcii nu-s frați cu Românii”⁵³. Comunitatea este de origine și de limbă, nu de teritoriu european. Universul imaginar al copilului este fracturat dihotomic. Numai că această dihotomie îi spune clar că vecinii – enumerați bucată cu bucată – sunt altceva. Logică și aparent inofensivă, informația își capătă adevăratul sens în momentul în care se combină cu alte date despre atitudinea popoarelor din jurul nostru în cursul istoriei. În același ton cu Urechia, Tocilescu consideră că „prin această mândră origine, Românul se leagă strâns și nedespărțit de marea familie a popoarelor de gintă latină; printr-înșă el se deosebesce de neamurile străine ce-l înconjoară, dânsa l-a scăpat teafăr din învălmășagul vremurilor și i-a dat dreptul să trăiască”⁵⁴.

Nașterea poporului român este pusă la mijlocul secolului sub semnul latinității curate. Pentru Ion Heliade-Rădulescu, elementul dac este un element pasiv. „După răspândirea și exterminarea Dacilor, Traian prefăcu, după cum își propusese Dacia în provincie romană, aduse o mulțime de coloni romani din tot imperiul și mai vărtos din Italia.”⁵⁵ Dacii sunt un element exterior, neutilizat, deoarece nu i se sesiza vreo importanță în justificarea sau clamarea unor drepturi. În același timp, „dacii de au rămas în Dacia între Romani, n-au putut rămâne decât ca un element pasiv, inferior și cu cantitatea și cu calitatea, au rămas putem zice, dacă nu sclavi ca până mai deunăzi Țiganii, cel puțin izolați. Și într-un caz și în altul nu s-au putut încuscri cu Romanii așa de facil. Dacii au rămas la datinile lor, cu costumele, cu meseriile lor...”⁵⁶. Oamenii școlii considerau că numai afirmarea originii nobile nu era suficientă pentru declanșarea afectelor naționale, și atunci erau atașate o serie de comentarii. Acestea reflectă de fapt încercările elitei intelectuale de a-și surmonta o serie de complexe legate de situația și perceperea românilor în Europa. Astfel, George Melidon afirmă că „așezarea Romanilor fu atât de temeinică încât nimiciră cu totul chiar și limba Dacilor pe aceste locuri, unde până astăzi se vorbește numai limba noastră românească, care este o limbă latină mai curată de cât la toate celelalte neamuri neolatine, precum, Francesi, Italiani, Spanioli, Portughezi, etc.”⁵⁷.

52. Ropala, *Elemente de istoria*, 1878, p. 69.

53. Urechia, *Istoria Românilor*, 1873, p. 17.

54. Gr. Tocilescu, *Istoria Română cu narațiuni și resumate*, conforma cu noul program al studiilor școlilor primare pentru clasa a IV-a urbană și a V-a rurală, cursul superior, București, 1894, p. 9.

55. Heliade-Rădulescu, *Prescurtare de historia*, 1861, p. 22.

56. *Ibidem*, p. 25.

57. George Melidon, *Istoria*, 1876, p. 19. Într-o notiță explicativă referitoare la discuțiile purtate în jurul dărâmării podului de la Drobeta, Melidon aduce o schimbare de tonalitate în privința supraviețuirii elementului dac, considerând că dintr-o proastă traducere a textelor antice „se stabilise că Traian ar fi stârpit pe toți Dacii, adică pe un popor atât de numeros și tare încât supusese înainte la bir, chiar și pe Romani, carii dominau atunci peste tot restul lumii. Au fost

Încet, elementele autohtone, care asigură continuitatea teritorială, încep să fie tot mai prezente în geneza poporului român⁵⁸. Pe de o parte, fenomenul este legat de schimbarea situației politice după anul 1878, iar pe de altă parte, evoluția istoriografiei are și ea influența sa incontestabilă în schimbarea balansului elementelor constitutive. Remarcăm că deja în 1877 Constantin Handoca afirmă că Traian a adus locuitori din tot imperiul și mai ales din Italia și „din acești coloniști și puținele rămășițe ale dacilor ne tragem noi Români”⁵⁹. Abia spre sfârșitul secolului, echilibrul va fi oarecum stabilit, căci autorii de manuale se simțeau în măsură să afirme că „limba, obiceiurile și portul le-am moștenit deopotrivă de la Romani și Daci”⁶⁰.

Este perfect justificată părerea lui Lucian Boia, care consideră că deși din a doua jumătate a secolului al XIX-lea românii devin *daco-romani*, „discursul oficial a căutat să avantajeze, într-o oarecare măsură, pe romani”⁶¹. Fapt probat de manualele școlare în care echilibrul nu va fi niciodată perfect între cele două elemente. Cu toate că dacii erau considerați un „popor brav, laborios, econom și foarte gelos pe libertatea sa națională”⁶², „amator de simplitate, curajos, zelos de drepturile sale”⁶³, „dacii au fost singurul popor care au putut să supuipe pe Romani la bir”⁶⁴, trăsături demne de a fi moștenite de urmași – defectele lor fiind lăcomia și dorința de a se îmbogăți cu orice preț⁶⁵ –, valorile autohtonismului dac vor fi descoperite mult mai târziu.

Manuale de geografie

Problema originii poporului român este o chestiune prezentă în manualele de geografie. Nu trebuie uitat faptul că o parte dintre autorii de manuale predau într-o formă sau alta și istoria, deci implicat contactul cu acest gen de cunoștințe era direct.

Originea poporului român este legată în primul rând de lumea romană. În manualul său de geografie din anul 1835, Iosif Genilie, în deschiderea capitolului dedicat Țării Românești, explică faptul că „acest *dulce* /s.n./ nume îl are Patria Nației Românești de

destul însă să se înceapă în această privință urmăriri basate pe bunul simț, și deja au început a se găsi că Dacii nu au fost stârpiți chiar de o dată, ci numai romanizați adică contopiți cu încetul, de vreme ce până astăzi se găsesc la noi cuvinte, obiceiuri și tradițiuni de origină dacică” (p. 108).

58. De exemplu, în primele ediții ale manualelor lui M.C. Florențiu, originea este legată mai ales de componenta romană, nefiind specificat nimic precis despre rolul dacilor în formarea poporului român. O dată cu ediția a XIX-a apărută în anul 1888, Florențiu repune problema originii românilor, stabilind un anume echilibru între cele două componente: „Din acești coloniști, aduși aici de Traian, și din rămășița poporului dac, se trage neamul românesc de astăzi. Ar fi dar o mare categorie pentru Români cari au de strămoși pe cele mai mari și mai strălucite popoare ale vechimii (Romani și Daci) să se lase în vre-o împrejurare a fi nesocotiți de ver unul din neamurile de astăzi cari pe atunci nu însemnau nimic, neavând nici cel puțin numele de popoare” (p. 25).

59. Handoca, *Prescurtare din istoria*, 1877, p. 11.

60. Serafim Ionescu, *Istoria Română*, partea a II-a, 1894, p. 21.

61. Lucian Boia, *Elemente de mitologie...*, în *Mituri istorice...*, p. 11.

62. Handoca, *Prescurtare din istoria*, 1877, p. 6.

63. Al.T. Puiu, *Prescurtare din istoria*, 1876, p. 7.

64. Melidon, *Istoria*, 1876, p. 95.

65. *Ibidem*.

la Romani, a căror colonii au lăcuit acest pământ pe la 100-105, aduse din Roma și Italia de Marele Traian acum 1755 de ani” (p. 179). „Strănepoți ai vestitului popor roman”⁶⁶, românii sunt considerați de aproape toți autorii din epoca studiată ca descendenți nu numai direcți, dar și curați ai romanilor⁶⁷. O mică alternanță propune N. Nitzulescu în manualul său din anul 1873. El relativizează teza purității originii latine. Conform opiniei exprimate în cartea sa, românii din România, Transilvania, Banatul Timișoarei, ținutul Crișului, Maramureș, Bucovina și Basarabia și cei risipiți prin Turcia „se trag din coloniile romane aduse în aste țări de împăratul Traian între anii 103-106 după Christos, care colonii amestecate cu popoarele barbare de pe aici formară Dacia lui Traian, ce se întindea de la Nistru până la Tisa”⁶⁸. Domnia elementului roman ca unic și pur element fondator începe să fie detronată în deceniul al 8-lea, astfel că în manualul lui G. Slăniceanu pătrunde suflul unei noi orientări istorice. „Locuitorii României sunt Români de origine daco-romană și țin de familia latină.”⁶⁹

Spațiul „de la Nistru până la Tisa” ca reprezentare geografică a Daciei devine elementul de bază pentru impunerea la nivelul mentalului colectiv a ideii unității românești. Dunărea, Nistrul și Tisa sunt cele trei elemente definitorii ale matricei geografice a poporului român.

În același timp, originea romană se impune în memorie și prin diverse descrieri geografice ce fac referire fie la vestigii istorice, fie la denumiri cu rezonanțe în universul strămoșilor romani. Dintre toponime amintim: Râmnic⁷⁰, Ramidava⁷¹, Romanai⁷²,

66. Popescu, *Geografie*, 1875, p. 25.

67. Fabian, Gusti, *Geografia nouă*, 1843, p. 94. Trimiteri la Dimitrie Cantemir, Petru Maior și „Spicuitorul Moldo-român”. Ideea o regăsim în toate edițiile ulterioare ale manualului; Genilie, *Principe de geografie*, 1851; Laurian, *Geografie*, clasa II, 1854, pp. 4-5; clasa III, 1855, p. 4; Vlădescu, *Elemente*, 1861; „Românii sunt aduși aice de la Roma și din alte părți ale Italiei pe la anul 100-105 după Cristosu, de către Traianu, marele Imperatore al Romanilor; prin urmare noi Români suntem strănepoții vestitului poporu Roman” (Gallin, *Geografia*, 1869, p. 4); „Românii se țin de vița latină. Ei se trag din coloniile romane aduse aice de Traian...” (Dârzeu, *Geografia*, 1870, p. 27); numele de România provine de la „poporul Roman rasus de Imperatorele Traian pe la anii 1000 d.Chr.” (Alexie, *Noțiuni*, 1871, p. 10); „popor de rasă latină, pogorători din Coloniile Romane așezate în vechea Dacie” (Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 51); Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 31.

68. Nitzulescu, *Prescurtare*, 1873, p. 26. Aceeași idee și la B. Popescu, *Geografia*, 1875/1876, p. 35.

69. Slăniceanu, *Geografie*, 1876, p. 55.

70. „Râmnic, adică Romană: căci Roma mai înainte se numea Râm” (Genilie, *Geografie*, 1835); aceeași idee și în *Principe de geografie*, 1851, p. 38 (de la Roma – romanica); Vlădescu, *Elemente*, 1863; Gorjan, *Elemente*; Antinescu, *Geografia*, 1876, pp. 41, 59 (Romanicus).

71. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 203 („Râmnic, Ramidava care va să zică Romană după o colonie a Romii sau Râmului”); Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 44 (aceeași explicație ca la Genilie); Gusti, *Geografie*, 1849 (este vorba despre Râmnicul-Sărat considerat colonie a Romei); Râmnicul-Sărat (Vlădescu, *Elemente*, 1863; Gorjan, *Elemente*, 1869).

72. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 208 („de la Romana nație, căci aici întâi s-au așezat coloniile și ordiile romane), 1851; Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 47; Vlădescu, *Elemente*, 1863; Gallin, *Geografia*, 1869, p. 51; Gorjan, *Elemente*, 1869; Alexie, *Noțiuni... de geografie*, 1871, p. 14; Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 12; Popescu, *Geografia*, 1875, p. 47; Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 43 („romana-natis, adică născuți din Roma, căci vechile urme din acest district sunt pagini neșterse ale istorie noastre. Traian, Antonin, Caracala, Aurelian și însuși Constantin cel Mare rivalisară dupe timp de a colonisa acest district pentru prima oară când veniră din Italia”).

Antina⁷³, Caracal⁷⁴, Vlașca⁷⁵. Romanii sunt o prezență extrem de vie în lumea școlară, vestigiile cel mai des pomenite de manualele de geografie aparțin acestora: podul lui Traian⁷⁶, drumul lui Traian⁷⁷, valul de pământ numit Troian⁷⁸ sau mai simplu valul lui Traian⁷⁹, Poarta lui Traian sau Turnu Roșu⁸⁰, Tierna (râul Cerna)⁸¹, turnul Severinului⁸², Romula⁸³. Majoritatea urmelor doveditoare sunt cu precădere plasate în Țara Românească. Pentru autorii din Moldova, mai ales înainte de Unire, dincolo de afirmarea fără dubii a originii latine, dovezile se circumscriu în general în jurul orașului Iași, considerat a fi

-
73. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 209; Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 47; Aaron, *Manual de geografie*, 1839, p. 22; Javolschi, *Geografia*, 1860, p. 30; Frunzescu, *Geografia*, 1871, p. 53; Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 44. A se vedea și manualele semnate de D. Gusti, A.T. Laurian, A. Vennescu.
74. De la împăratul roman Caracala: Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 47; Genilie, *Principe de geografie*, 1851; Gorjan, *Elemente*, 1869; Alexie, *Noțiuni... de geografie*, 1871, p. 14; Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 43; Slăniceanu, *Geografie*, 1876, p. 59. A se vedea și manualele semnate de D. Gusti.
75. „De la Flascu sau Flacusu, domnitoru anticu” (Genilie, *Principe de geografie*, 1851, p. 45); „De la Flacus Domnitoru sau de la Vlachi...” (Gorjan, *Elemente*, 1869, p. 41); „...de la generalul roman Flacus sau de la Vlahi...” (Popescu, *Geografia*, 1875, p. 56); „De la Flacus domnitor antic sau mai bine de la cuvântul Valahica, cum numeau Bulgarii partea strângă a Dunării” (Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 52).
76. Este vorba despre podul construit de Apolodor din Damasc, dar pe care autorii de manuale îl numesc podul lui Traian: „vestitul pod al lui Traian” (Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 206); Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 46; Genilie, *Prințipuri de geografie*, 1841, p. 18; „vestitul pod ce Împăratul Romanilor Traian...” (Aaron, *Manual de geografie*, 1839, p. 15); Gusti; Laurian; Vlădescu, *Elemente*, 1863; Javolschi, *Geografia*, 1860, p. 28; Gallin, 1869, *Geografia*, pp. 6, 56; Gorjan, *Elemente*, 1869; Alexie, *Noțiuni... de geografie*, 1871, p. 13; Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 53; Vennescu, *Elemente*: dacă în ediția din anul 1873 amintește doar existența *punții lui Traian*, în 1874 adaugă faptul că a fost dărâmată de Adrian; Popescu, *Geografia*, 1875, p. 41; Gorjan, *Noul metod*, I, 1876, p. 57; Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 39; Slăniceanu, *Geografie*, 1876, p. 56.
77. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 195, 1851, p. 38 (Vâlcea); manualele semnate D. Gusti; Vlădescu, *Elemente*, 1863 (jud. Cahul); Gallin, *Geografia*, 1869 (jud. Cahul); Gorjan, *Elemente*, 1869 (jud. Vâlcea); Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 9; Vennescu, *Elemente*, 1874, p. 31 (jud. Cahul); Popescu, *Geografia*, 1875, p. 68 (jud. Cahul); Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 65 (jud. Cahul).
78. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 204 („un mol ca un țârm lung sau canal numit Troian, ce se întinde de peste Olt, de la întâile colonii romane unde s-au așăzat, până peste Siret... carele s-a făcut de marele Traian a căruia tot poartă încă numele”); Gorjan, *Noul metod*, I, 1876, p. 33.
79. Gusti, Fabian, *Geografia nouă*, 1843; Genilie, *Principe de geografie*, 1851; Gallin, *Geografia*, 1869, p. 27.
80. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 32; manualele lui D. Gusti; Popescu, *Geografia*, 1875, p. 44;
81. Vezi seria manualelor lui D. Gusti.
82. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 46; Aaron, *Manuale de geografie*, 1839, p. 15; TâmpEANU, *Geografia*, 1840, p. 12; Popescu, *Geografia*, 1875, p. 41. Informații și în manualele semnate A.T. Laurian și A. Vennescu.
83. Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 48.

fost Municipium Iassium⁸⁴, orașul Roman, însă autorii ezită în a susține cu siguranță originea toponimiei⁸⁵, o serie de ruine pe malul stâng al Siretului⁸⁶. În Transilvania, urmele romane se circumscriu cetății Apulum⁸⁷, Sarmisegetuzei sau Ulpia Traiana⁸⁸.

Principalele dovezi ale paternității romane sunt în concepția unui autor: „trăsurile chipului, costumele, obiceiurile și mai alesu limba”⁸⁹.

În ceea ce privește limba română, aceasta este clar fără dubiu amplasată în spațiul limbilor latine⁹⁰. Cu un ușor parti-pris muntenesc, Genilie remarcă nu foarte modest, ba chiar deloc am putea spune, că „limba Românească este fiică a celei latinești, a cui cultură acum crește prin compunerile și traduceri literaților ei, carii pentru dulceața și originea sa cu merit o pun între surorile sale cea italiană, decât care este mai sonoră; și cea franțeză, de cât care este mai liberă la compunere: ea are pronunția cea mai frumoasă, mai dulce, și mai curată decât celelalte dialecte romanești”⁹¹. Dimitrie Frunzescu are totuși grijă să semnaleze faptul că limba română a suferit o serie de influențe ale „dacilor, slavonilor și grecilor”, ceea ce a făcut-o să se deosebească de italiană, spaniolă și franceză, dar „cu toate acestea este mai aproape de limba maternă decât surorile ei”⁹². Aceeași grijă o simțim și la A. Gorjan, care dacă în ediția din anul 1869 susținea că „limba română este fii[c]ă a celei latine”⁹³, din anul 1874 ține să nuanțeze spunând că „limba /română/ este o derivație din cea latină, însă sub influența barbarilor și a Grecilor a suferit mari schimbări, cu toate acestea este mai aproape de cea latină decât cea francesă, italiană și spaniolă cari sunt toate fiicele limbei latine”⁹⁴. Este de fapt exprimarea unui topos identitar prin care o caracteristică a românilor este păstrarea latinității mai aproape de original decât orice alt popor latin, și de aici ideea unei anumite superiorități românești. Mândria generată de prezervarea caracterului latin surmontează ideea legăturilor cu spațiul european de aceeași „gintă”. Ideea induce însă

-
84. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 37; Fabian, Gusti, *Geografia nouă*, 1843, p. 112; Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 69; Slăniceanu, *Geografie*, 1876, p. 66. Informații și în manualele lui A.T. Laurian și C. Gallin.
85. Conform lui I. Popescu-Scriban, numele s-a păstrat fie de la „descălecarea Romanilor, fie de la noua împoporare a Moldovei, au de la vreun Domn de asemenea numire” (*Mică geografie*, 1838, p. 30); Vlădescu, *Elemente*, 1863 (colonie adusă de la Roma); Vennescu consideră că numele provine de la o veche colonie romană; aceeași afirmație la Antinescu.
86. Pretoria Augusta (Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 30).
87. Popescu, *Geografia*, 1875, p. 96.
88. Gallin, *Geografia*, 1869, p. 70; Popescu, *Geografia*, 1875, p. 94.
89. Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 51. În 1838, V. Popescu-Scriban afirma că „locuitorii din ținutul Neamț păstrează vechile datine ale strămoșilor noștri Romani”, fără să precizeze însă nimic despre acestea (*Mică geografie*, p. 29).
90. Genilie, *Prințipuri de geografie*, 1841 și *Principe de geografie*, 1851; Laurian, *Manual de geografie*, cl. II, 1854, p. 5, cl. III, 1855, p. 4; „este fii[c]a a limbii latine și vară cu acea italiană, ispană și francesă” (Javolschi, *Geografia*, 1860, p. 12); Antinescu, *Geografia*, 1876, p. 31.
91. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 188; *Prințipuri de geografie*, 1841, p. 17; fragmentul îl regăsim preluat într-o formă prescurtată la Popescu, *Geografia*, 1875, p. 36.
92. Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 52.
93. Gorjan, *Elemente*, 1869, p. 33.
94. Gorjan, *Elemente*, 1874, p. 34. Aceeași nuanțare și în manualele semnate de Vennescu și Antinescu.

în memorie un fenomen foarte pervers : noi suntem cei mai latini, ar trebui să ni se recunoască acest lucru și să beneficiem de pe urma lui. Cum acest lucru nu se realizează, atunci complexe sunt acoperite ca de o crustă de mândria faptului că românii și-au păstrat caracterul mai pur decât toți ceilalți, ceea ce se transformă într-o formă de edulcorare a realității concrete.

Dacii sunt personaje pasive. Pomeniți într-un stil neutru, lipsit de semnificație, la unii autori chiar vinovați față de romani, cucerirea Daciei este justificată de atitudinea agresivă a acestora, materializată prin atacuri permanente în teritoriile romane⁹⁵. De lumea dacică ar putea să amintească o serie de denumiri cum ar fi Buridava⁹⁶, Zeugma⁹⁷, Siridava⁹⁸, Petrodava⁹⁹, Cleptidava¹⁰⁰, Piroboridava¹⁰¹, Tamasidava¹⁰², Zargidava¹⁰³. De obicei, singura explicație care le însoțește este aceea că sunt cetăți de demult, și nimic nu le asociază universului dacic. Specific, în manualul lui B. Popescu, Sarmisegetuza și o cetate de la Deva sunt asociate dacilor¹⁰⁴. La Scarlat Tâmpeanu, dacii apar drept „cei dintâi locuitori firești ai aceștii țări”¹⁰⁵. O situație complet diferită ne oferă manualul lui V. Popescu-Scriban, care anunța încă din titlu că urma să se ocupe și de geografia Daciei¹⁰⁶. Astfel, el se interesează și de istoria politică a dacilor. Conform manualului amintit, aceștia „numiți și Geți erau un popor foarte viteaz în stare de a suferi toate greutățile și cruzimile războiului ; ei nu avea frică a se pune cu cea mai mare primejdie, pentru că ei socotea moartea ca începutul unei vieți fericite după învățătura lui Zamolxis ; ei avea religia, legile și obiceiurile și foarte greu s-au subjugat și stăpânit de către Romani”¹⁰⁷. În măsura în care dacii atrag totuși atenția unor autori de manuale de geografie, atunci sunt prezentați ca un adversar redutabil al statului roman. „Dacii erau un neam viteaz, încât după mai multe războaie ce avură cu Romanii, carii domneau peste toată lumea cunoscută, îi bătură și marele imperiu roman nu dobândi pacea decât plătind dacilor un tribut.”¹⁰⁸ Dar relația între poporul român și vechii locuitori ai spațiului românesc nu a fost încă stabilită. Singura legătură, așa cum o transmite Scriban, este

95. Gallin, *Geografia*, 1869, p. 5 ; Vennescu, *Elemente*, 1874, p. 54 : „Dacia în antichitate fusese locuită de Daci, popor de origină tracică... Încă din timpul lui Iuliu Cesare acestu popor resbelnicu infesta așa de desu provinciile romane d-a dreapta Dunării, încât preocupase de tempuriu pe acestu mare generalu. Un numeru însemnat de lupte atroce se dedere între aceste două ginți, fără a se decide care din două va fi exterminată”.

96. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 209.

97. *Ibidem*, p. 210 ; manualele lui D. Gusti menționează doar faptul că aceasta este vechea denumire a Zimnicei.

98. Genilie, *Geografie istorică*, 1835, p. 213.

99. Frunzescu, *Geografie*, 1871, p. 52.

100. Gallin, *Geografia*, 1869, p. 59.

101. Laurian, *Manual de geografie*, cl. III, 1855, p. 60.

102. *Ibidem*.

103. *Ibidem*.

104. Popescu, *Geografia*, 1875, p. 95.

105. Tâmpeanu, *Geografia*, 1840, p. 17.

106. Manualul cuprinde un capitol dedicat *geografiei Daciei* : numirea, hotarele, împărțire, apele, munții, politii : pp. 1-10.

107. Scriban, *Mică geografie*, 1838, pp. 9-10.

108. Slănăceanu, *Geografie*, 1876, p. 49.

numele Moldovei, care provine de la cetatea dacică Molidava¹⁰⁹. Ceea ce interesează pe majoritatea autorilor de manuale este Dacia romanizată și care cuprinde teritoriul dintre Dunăre, Tisa și Nistru¹¹⁰.

Tot în legătura cu originea latină a românilor sunt puse și însemnele naționale, dar despre acestea mai pe larg într-o prezentare separată.

Pentru mijlocului secolului al XIX-lea, școala transmite ideea că originea latină este fundamentul identității și, mai ales, al unității românești. „Moldo-românii sunt de nație români de viitori din vechime Romani, carii au avut de părinte pre Romulus și de mumă pre cetatea Roma, iar de colonizatori pre marele Traian.”¹¹¹

II.1.2. Studiu de caz : Traian și Decebal

Într-o lume ce-și căuta originile și legitimarea, într-un timp în care „nos ancêtres” deveneau fundamentali pentru discursul istoric, manualele încearcă să stabilească personajele fondatoare ale națiunii române. O privire asupra manualelor școlare din prima jumătate a secolului al XIX-lea ne dezvăluie explicit imaginea lui Traian ca părinte al națiunii române. Astfel, un manual de citire îl numea pe Traian „părintele Românilor” și nu amintea nimic despre Decebal¹¹², același lucru întâmplându-se și în manualul de geografie al lui Iosif Genilie din 1835, care îl numește pe Traian *părintele Românilor*¹¹³, în timp ce pentru un alt autor el este „aducătorul Românilor din Italia”¹¹⁴. La mijlocul secolului al XIX-lea, Traian, „slava Romei și spaima barbarilor”¹¹⁵ este unicul părinte al românilor, considerându-se că virtuțile sale se pot transmite și urmașilor. „Acestu strălucitu împărat allu Romanilor /Traian/, allu cui nume fu respectatu de toți secullii, așeză colonii romane pe aceste pământuri românești...”¹¹⁶ Deocamdată, onoarea paternității îi revine numai împăratului roman. Dar, ce se întâmplă cu Decebal, când va începe să împartă povara responsabilității istorice față de națiunea română cu Traian? Studiul manualelor de istorie ne-a pus în fața unei situații extrem de interesante, aceea a titlurilor de lecție. În general, titlurile lecțiilor din manualele de istorie sunt legate mai mult de numele lui Traian: *Bătăliile lui Traian cu Dacii*, *Bătăliile lui Traian cu Decebal*. Ediția din 1859 a manualului lui V.A. Urechia începe cu biografiile lui „Romulu și Remu”¹¹⁷, Traian și continuă cu Bogdan-Dragoș, pentru ca din ediția 1862 lecția să se numească

109. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 11.

110. Javolschi, *Geografia*, 1860, p. 12.

111. Scriban, *Mică geografie*, 1838, pp. 18-19.

112. *Prietenul tinerimii*, 1846, p. 286.

113. „Numele lui este scump și acum la toată lumea, și neuitat din mintea Românilor; ei îl păstrară ca o prețioasă suvenir, neșters din inimă și scris pe cer și pe pământul lor... Atât este de dulce Românilor memoria numelui lui Traian, văzând pe acesta mare virtuos părinte al nații lor!” (Genilie, *Geografie istorică*, 1835, pp. 204; 230-231). A. Gorjan specifică faptul că și românii care locuiesc în alte provincii se trag tot de la împăratul Traian (Gorjan, *Elemente*, 1869, p. 52).

114. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 20.

115. Aaron, *Idee repede*, I, p. 5.

116. Genilie, *Principe de geografie*, 1851, p. 48.

117. Biografia lui Romulus și Remus apare și în *Învățătorul copiilor*, 1871, p. 58 și 1874, pp. 54-56, 60-61, 63-65; *Carte de citire*, p. II, cl. III, 1875, pp. 196-199.

Decebal și Traian, iar în edițiile ulterioare Decebal să se bucure și el de o biografie separată. Deocamdată, regele dac mai beneficiază de titlu separat la Constantin Handoca. În ediția din anul 1878 a manualului lui Elefterie Ropala, Decebal este doar amintit în textul lecției despre daci, în timp ce în ediția din anul 1891 există două lecții distincte: *Decebal regele Dacilor* (pp. 7-9) și *Traian împăratul Romanilor* (pp. 9-10). În universul cărții de citire, Decebal începe să beneficieze, alături de Traian, de lecții separate, dar tot din deceniile 7 și 8¹¹⁸. Observăm cum accentul se deplasează încet de la preponderența elementului roman ca alcătuitor al poporului român spre o integrare a elementului dac. Decebal este un „om foarte viteaz”¹¹⁹, „un rigă însemnat prin bravurile și victoriile purtate împotriva Cezarilor Romei, carii se văzură nevoiți a cumpăra de la el pacea cu un tribut anual”¹²⁰, „un bărbat însemnat și vrednic în războaie”¹²¹. La mijlocul secolului al XIX-lea, ne lovim de o retorică cu un efect pervers. Aprecierile la adresa calităților dacilor și ale lui Decebal sunt menite în primul rând să-i valorizeze pe romani și implicit pe Traian, care „n-ar fi fost atât de mare, de n-ar fi avut un adversariu asemenea de mare și redutabil ca Decebal”¹²². În basme, Făt-Frumos trebuie să se lupte cu dușmani pe măsură, atunci victoria este deplină. Eroii istorici trebuie să urmeze aceeași logică. De aici și valorizarea deosebită a rezistenței dacilor, care deocamdată reliefează calitățile romanilor. „...Amândouă părțile se bătură cu disperanță și bărbătesce. Bătaia fu cruntă, Romanii învinseseră, însă numărul celor vulnerați fu așa de mare, încât nu mai ajungeau pânze și alte stofe cu care să lege plagele. Traian de durere își tăia veșmintele dându-le a le face legături. Aceasta învederează inima marelui căpitan...”¹²³

Chiar dacă de la mijlocul secolului Decebal începe să capete un statut tot mai ferm de „părinte fondator” alături de Traian, împăratul roman rămâne incontestabil vedeta, egalitatea între cei doi nefiind încă perfectă. Traian este în continuare explicit considerat întemeietorul neamului românesc, căci, după cum afirmă un autor, „așa după cum Christ este întemeietorul religiei creștine, tot așa Traian este întemeietorul neamului românesc”¹²⁴. După o astfel de afirmație, pare limpede faptul că împăratul roman era considerat una dintre evidențele fundamentale ale identității românești, comparația cu Christos acordându-i și aura intangibilității sacre. Modul în care autorii se apropie de Traian exprimă integrarea acestuia în istoria românilor. El este „împăratul nostru”¹²⁵,

118. *Învățătorul copiilor*, 1875: *Decebal* (pp. 72-73); *Traian* (pp. 73-75); *Dacii nu țin pacea* (pp. 75-77). În ediția din anul 1871, numai Traian beneficia de o lecție separată (p. 61), informații despre Decebal fiind cuprinse în cadrul lecției *Războiul cu dacii* (pp. 61-62).

119. Scriban, *Mică geografie*, 1838, p. 4.

120. Albinet, *Manual*, 1845, p. V.

121. Ropala, *Elemente de istorie*, 1878, p. 6.

122. Heliade-Rădulescu, *Prescurtare de historia*, 1861, p. 18.

123. *Ibidem*, 1861, p. 16. Vezi și *Învățătorul copiilor*, 1875, pp. 76-77: „După ce Traian trecu cu toată armata sa în Dacia o luptă grozavă se începu de amândouă părțile; dacii se luptau ca niște lei; însă nici romanii nu se lăsau mai prejos decât ei. Soldatul roman, dacă era rănit, nu se trăgea din luptă; ci se bătea până biruia ori murea... Cumplit a mai fost acest război...”.

124. N. Scurtescu, *Prescurtare din istoria*, 1878, p. 8; vezi același text și la B.B. Secăreanu, *Prescurtare din istoria Românilor lucratu pentru elevii scoaleloru primare de ambe-sexe*, București, ed. VII, 1889, p. 20, care în ediția XI, 1894 rescrie textul afirmând: „Noi suntem strănepoții acelor Romani, pe care Traian i-a adus în Dacia, prin urmare el este părintele și întemeietorul neamului Românesc în această țară” (p. 18).

125. Pleșoianu, *Cele dintâi cunoștințe*, 1833, p. 54.

este **părintele**, în timp ce ceilalți împărați sunt simplu pomeniți doar ca „împărați ai romanilor”. El este „marele Traian”, descris în *Învățătorul copiilor* cu tandrețea și afectivitatea unui copil față de părinți, elevilor amintindu-li-se cu diverse ocazii că sunt români, sunt nepoții marelui Traian¹²⁶.

II.1.3. Continuitatea

S-a considerat că mitul continuității ar fi al doilea mit fundamental, care în „esență identifică spațiul românesc actual cu Dacia antică”, mit cu o puternică încărcătură politică, mai ales datorită situației Transilvaniei¹²⁷. Discuțiile din istoriografia română cu privire la acest subiect sunt cunoscute. În ceea ce privește această idee a continuității de locuire pe teritoriul românesc în manualele școlare de istorie, ea este ferm și fără dubiu afirmată de către toți autorii. Momentul retragerii aureliene este cel care pune problema locuirii spațiului de la nord de Dunăre. Numai că autorii nu se mulțumesc cu simpla explicație a fenomenului istoric, care apare în toate lucrările studiate. „Care sunt oare motivele probabile ce îndemnară pe străbunii noștri a nu părăsi Dacia năvălită de oarde streine și de și-au făcut ei datoria ce fiecine are către patria sa?” se întreabă V.A. Urechia¹²⁸. Faptul istoric capătă încărcătură educativă. Și aceasta nu începând cu Urechia, ci – în ceea ce privește manualele cercetate de noi – chiar cu Aaron Florian. Acest moment istoric devine un prilej de a educa atașamentul pentru patrie, care înseamnă locul nașterii, averea și mormintele strămoșilor. „Când împăratul Aurelian a ridicat legioanele din Dacia, mulți din locuitorii romani de aici se duseră după legioane șirecură în Misia; dar cea mai mare parte obicinuiți fiind încă mai dinainte cu supărările barbarilor, rămaseră aici în locul unde s-au născut, unde era averile și mormintele părinților lor, de care nu se desparte cineva cu înlesnire. Despre această mulțime de lăcuitori romani din Dacia lui Traian pomenesc totdeauna scriitorii care au însemnat întâmplările vremilor acestora. Acești locuitori romani, cu toate că până târziu au fost supuși la felurimi de nații barbare, nu s-au clintit din Dacia patria lor... Cu adevărat prin amestecarea cu atâtea nații barbare ce au stăruit pe pământul lor, s-au schimbat mult, cu toate aceste păstrară numele, limba, obiceiurile, năravurile și alte trăsuri caracteristice de strălucitul sânge roman din care se trag.”¹²⁹ Și aproape o jumătate de secol mai târziu, ideea rămâne aceeași, afirmată cu aceeași tărie. „Locuitorii nu vroiră a se retrage pentru reson că această țară, devenise patria lor, unde își aveau familia, averea și suvenirurile cele mai dulci, de care cu greu se poate separa un popor... Cu toate invasiunile, Români

126. *Învățătorul copiilor*, 1875, p. 136.

127. Lucian Boia, *Elemente de mitologie românească...*, p. 14.

128. Urechia, *Istoria Românilor*, 1862, p. 17.

129. Aaron, *Manual*, 1839, p. 23. În *Idee repede...* fragmentul este mai scurt, dar mai angajant sentimental „...Ridicarea legiunilor romane /din Dacia/ [...] deznădăjduirea coloniștilor romani de a mai aștepta ajutor de scăpare și mai vârtos ura împotriva barbarilor, au trebuit să invite pe mai mulți coloniști mai slobozi ca să iasă din Dacia dimpreună cu legioanele; dar cea mai mare parte obicinuită fiind încă de mult cu apăsarea jugului națiilor barbare, fără a putea nădăjdui că într-alt loc poate să fie mai bine în vremea aceea de nefericire pentru Europa întreagă, rămaseră tot pe lângă locul nașterii și al creșterii lor, pe lângă casele și averile lor și pe lângă mormintele părinților lor, lucruri drage la fiește care om și care fac amorul de patrie de care nu se deslipește cineva cu înlesnire!” (pp. 16-17).

își conservară limba și cea mai mare parte din datinile și costumele străbune ; iar numele de Român, rămasă comun tuturor colonistelor lui Traian..."¹³⁰ Se subliniază faptul că numai administrația și armata au părăsit Dacia. Viața celor ce au rămas nu a fost ușoară, „românii din Dacia lui Traian... n-avură decât a se susține singuri în contra Barbarilor, când luptându-se, când pactizând cu dâșii, când supuinđu-se"¹³¹, pentru că ei „fiind legați de familiile și de pământul nascerii care era acum patria lor, voiră mai bine a suferi domnia Goșilor, decât espatrierea"¹³².

Problema originii și mai ales cea a continuității de locuire la nord de Dunăre se accentuează și mai ales capătă o miză tot mai mare în contextul dezbaterilor în jurul teoriei imigraționiste. Analizând manualele destinate ciclului primar, deci unor copii cu vârste între 7 și 13 ani, autorii de manuale se mulțumesc să afirme ideea continuității, fără să intre în discuții științifice sau ideologice legate de dezbaterile din jurul ei. Cu două excepții : George Radu Melidon și A.D. Xenopol. Deși manualele lui Xenopol depășesc cadrul cronologic al analizei noastre, le-am utilizat tocmai pentru a scoate în evidență modul în care se perpetuează și se transformă diverse motive identitare, care vor ajunge să îmbrace în memoria colectivă forma unor adevărate mituri. Melidon alocă 4 note substanțiale (pp. 111-113, 115-118, 121-122) comentării, combaterii acestei teorii și chiar polemizării cu Roessler, referindu-se clar la substratul politic al teoriei¹³³. Puternic implicat în dezbaterile generate de această teorie, A.D. Xenopol consideră că manualul școlar este un instrument eficace pentru educarea tineretului în direcția cunoașterii realității istorice. În ediția a X-a a cărții sale pentru școala primară el recunoaște că a dat „o desvoltare mai mare de cum se întâlnește în toate manualele nostre școlare, istoriei celei mai vechi a poporului român, din pricină că formarea naționalității române este un fapt atât de însemnat încât trebuie să fie cunoscut de orice om care a umblat la școală. Toată desvoltarea noastră actuală se bazează pe ideea că suntem un popor de viță romană. Această idee, care este temelia întregii noastre vieți, rațiunea pentru care nu primim contopirea cu neamurile ce ne înconjoară, și voim să ducem un traiu propriu și neatârnat, orice român trebuie să știe pe ce se reazămă, și anume să știe că am fost și am rămas Romani, cu toată năpustirea nesfârșitelor oarde de barbari care s-au aruncat peste regiunile în care trăim. Tot din acest motiv am atins și chestiunea însemnată a stăruinței Daco-Romanilor în Dacia care trebuie să vină în mintea ori căruia cap cugetător, de îndată ce i se spune că pe timpul lui Aurelian Dacia au fost părăsită de Romani"¹³⁴. El afirmă cu multă claritate faptul că „noi Românii ne tragem din vechii Romani care au domnit odată peste întreaga lume. Pe timpul Împăratului Traian venind ei prin părțile acestei țări, care era locuită de un popor numit *Dacii* le-au cucerit și supus. Traian a așezat aice o mulțime de Romani sau Latini, luați parte din Italia, parte din alte țări ale

130. Constantin Handoca, *Prescurtare din istoria*, 1877, p. 17.

131. Heliade-Rădulescu, *Prescurtare de historia*, 1861, pp. 45-46.

132. Laurian, *Elemente de istoria*, 1872, p. 16.

133. „Numai străinii rău intenționați ca d-nu Roesler pot fi în stare să susție că s-au putut efectua strămutarea cu totul peste Dunăre a Românilor din o provincie așa de întinsă ca Dacia... Rămâne evident că numai dorința de a constitui pe Unguri și Nemți ca primi ocupanți ai pământurilor din stânga Dunării, l-au putut induce în eroarea de a susține lucruri foarte contrarii bunului simț naturale și tradițiunilor populare” (Melidon, *Istoria*, 1876, pp. 111, 115).

134. A.D. Xenopol, *Istoria Românilor pentru clasele primare de ambe-sexe*, ed. X, București, 1891, p. 5.

Imperiului Roman. Acești Romani amestecându-se cu Dacii, au alcătuit un nou popor care a început a vorbi limba latinescă, schimbând-o puțin și amestecând-o și cu cuvinte Dacice. Din acest amestec și din altele ce s-au întâmplat mai târziu s-a născut poporul român de astăzi¹³⁵. În primele ediții ale manualului său, problema este explicit pusă prin două lecții care se numesc chiar *Pierit-au Dacii ? și Părăsit-au toți Romanii Dacia ?*, iar din anul 1890, deși conținutul lecțiilor rămâne aproape identic, doar titlurile dispar, textul devenind o masă compactă. Pentru a explica și susține continuitatea de locuire, Xenopol introduce discuțiile legate de teoria roessleriană. „Unii scriitori, mai ales nemți, pretind că Aurelian când a părăsit Dacia, a strămutat din ea pe toți coloniștii și că n-a rămas în Dacia lui Traian nici un Roman ; că noi am venit iarăși în aceste țări foarte târziu, tocmai pe la 1200 după Chr. de peste Dunăre, de unde ne strămutase Aurelian ; că prin urmare Ungurii și Nemții care au pus mâna pe Transilvania înainte de 1200, au mai mult drept asupra acestei țări de cât Romanii care ar fi niște «venetici» mai noi. Această părere este greșită și este de datoria oricărui Român a ști pentru ce ; căci altfel ar putea crede că el nu este adevărat stăpân în țara sa... Din contră se poate dovedi foarte ușor că noi nu ne-am strămutat din Dacia de când ne-au așezat Traian în ea până în ziua de astăzi ; că această țară pe care au cucerit-o de la Daci strămoșii noștri Romani, au ținut-o necurmat cu toate greutățile vremurilor prin care au trecut.”¹³⁶ Istoricul prezintă o serie de dovezi privind continuitatea de locuire, dovezi al căror număr sporește de la ediție la ediție. Ceea ce este uimitor, consideră Xenopol, și el transformă această mirare în element generator de mândrie națională, este rezistența românilor ca popor latin într-o mare de factori perturbatori¹³⁷. Printre motivele care au salvat romanitatea poporului român este și acela că „românul se credea o natură mai superioară, care nu vroea să-și mânjească sângele amestecându-se cu asemenea ființe” /popoarele migratoare/¹³⁸. În același timp însă prezintă și influențele pe care contactul cu migratorii le-au adus mai cu seamă în limba română. „Cu toate aceste amestecuri pe care poporul român le-a primit de la națiuni străine, la care se adugă mai târziu și înrăuirile *turcească, grecească și franceză*, el a rămas tot un popor de vișă *romană*, pentru că toate aceste elemente străine au fost romanizate, astfel că el numai cât s-a îmbogățit din contipirea lor în sânul său, fără a se atinge de esența naționalității sale.”¹³⁹

Manualele de citire sau geografie nu sunt interesate în mod special de problema continuității românești. Pentru genul specific de informație pe care ele îl vehiculează, clamarea originii latine era un element educativ suficient de puternic. Totuși, *Învățătorul copiilor*, în ciclul de lecții dedicate istoriei patriei, cuprinde și un fragment intitulat *Suferințele Romanilor în Dacia*¹⁴⁰. Concluzia textului exprimă cu claritate faptul că numai oștirile și o mică din parte din locuitori au părăsit Dacia, „iar cea mai mare parte de locuitori fiind legați de mănșul pământ al Daciei prin numeroase turme de oi și cirezi de vite, voiră mai bine a lupta până la moarte cu dușmanii decât a se depărta de vetrele

135. *Ibidem*, pp. 12-13.

136. *Ibidem*, 1879, pp. 30-31.

137. „E o adevărată minune cum au putut să mai rămână cu viața după atâtea suferințe ; ba încă să-și păstreze limba strămoșilor cu o curățenie neuzită, și să se considere tot Români, adecă strănepoți ai Romanilor” (*Ibidem*, 1891, p. 58, textul apare în toate edițiile consultate).

138. *Ibidem*.

139. *Ibidem*, 1891, p. 59.

140. *Învățătorul copiilor*, 1875, pp. 90-91.

lor și de oasele părintești îngropate în pământul pe care oarecum se deprinsese a-l iubi ca și viața lor. Din această mare rămășiță de Romani ne tragem noi Români de astăzi”¹⁴¹. Textul este urmat de poezia *Românul* a lui G. Tăutu, în care valorile românității sunt puse în legătură cu moștenirea romană. Momentul retragerii aureliene este din când în când amintit de către autorii manualor de geografie în momentul în care ating problema romanității sud-dunărene, care ar fi descendentă unor colonii strămutate în 274¹⁴².

*

În afară de manual, lumea școlară mai putea fi sensibilizată și prin alte mijloace. Receptivitatea socială pentru ideea originii latine putea fi educată prin activitățile extrașcolare și mai ales prin publicitatea făcută acestora. De aceea, este explicabil entuziasmul cu care este surprinsă în „Buletinul Instrucțiunii Publice” prezentarea de către elevii Colegiului Sf. Sava, la o serbare a unei piese de Plaut. „Pentru prima dată după seculi de despărțire de patria primitivă, pe o scenă improvizată în una din sălile lyceului, un public inteligent ascultă limba străbună, limba lui Plaut, în frumoasa și morala piesă *Captivii*... Era într-adevăr o atmosferă nouă, luminoasă și binefăcătoare în giurulu acelei scene mici pe care unii școlari reamintea epocele glorioase ale străbunei Rome.”¹⁴³

Afirmarea originii latine este o realitate a cărții școlare din întreaga perioadă studiată. Teritoriul Daciei romane servește ca fundament al ideii unității românești, iar Traian devine părintele fondator al românilor. Originea latină permite ancorarea românilor în lumea europeană prin apartenența la una din civilizațiile fondatoare și fundamentale ale Europei. La mijlocul secolului al XIX-lea, strămoșii rămân în primul rând romani.

Deși în istoriografie și în literatură începuse un proces de revalorificare a trecutului dac¹⁴⁴, în școală această direcție va începe să se facă simțită abia o dată cu deceniul 8. Abia atunci va începe la nivelul școlii deplasarea accentului de la romanitatea pură spre acceptarea elementului dac ca material fondator. Memoria noastră colectivă păstrează cu multă acuitate versurile lui Nenițescu și pecetea celor doi părinți ai nației românești. Se vede însă că Decebal „cel harnic” a avut destul de luptat până a atinge statutul de egalitate cu „Traian cel drept”.

141. *Învățătorul copiilor*, 1875, p. 90.

142. Nitzulescu, *Prescurtare de geografie*, 1873, p. 26.

143. *Buletinul Instrucțiunii Publice*, 1867, sept.-dec., p. 64.

144. A se vedea Octavia Babu-Buznea, *Dacii în conștiința romanticilor noștri. Schiță la o istorie a dacismului*, București, 1879; L. Boia, *Istorie și mit...*, pp. 83-144.